

IFJÚSÁGI ESÉLYEK AZ ELMŰLT NEGYEDSZÁZADBAN
Nagy Ádám, Bán Dóra, Folmeg Balázs, Schmidt Richárd

Az alábbi munka azt mutatja be, hogy mennyiben segítették a fiatalok társadalmi integrációját az elmúlt negyedszázad ifjúsági¹ önmozgásai, társadalmi változásai, kormányzati cselekvései. Ezt három – a fiatalokkal leginkább kapcsolatos – területen keresztül elemezzük: a tanulás területét (és itt szándékoltnak nem oktatásról beszélünk), az elhelyezkedést és a szűk értelemben vett ifjúságpolitikát feldolgozva a kirekesztéstől-segítségnyújtástól, a prevención-bevonáson át, az részvételig-empowermentig terjedő íven azon eseményeket, folyamatokat, elemeket vizsgáljuk, ami a fiatalok esélyei, esélyteremtése, társadalmi integrációja szempontjából fontosnak tűnnek.

Az ifjúságpolitika Magyarországon a rendszerváltás óta nem vált közpolitikává. Volt, ugyan, hogy megjelent az ifjúság kérdése valamilyen kormány szintű intézményben, de egységes értelmezésével, politikává formálásával az állam adós maradt. Holott a fiatalokkal kapcsolatos közpolitikai tevékenység egységes szerkezetbe foglalása azért is szükséges, mert az érintett korosztályok élete a felnőtté válás folyamatában egységes és oszthatatlan, nem kezelhető szakterületenként². Ebből fakadóan szektorokat átívelő koncepcióval kell, kellene rendelkezünk a felnövekvő nemzedékekkel kapcsolatos teendőkről. Mégis az ifjúság sorsa és helyzete az utolsó 25 évben a társadalmi folyamatok és önmozgások mellett csak egyes szakpolitikák eredőjeként volt értelmezhető. Ezek közül különös jelentősége volt az oktatáspolitikának és a foglalkoztatáspolitikának, amelyeket kiemelten vizsgálunk (az ifjúságot mélyen érintő családpolitikát és lakáspolitikát külön fejezetek tárgyalják a kötetben). Miután a kormányok között jelentősek lehettek a politikai-ideológiai eltérések, a tanulmány tagolását a kormányzati ciklusokhoz igazítottuk (a cikluson belüli változásokat külön jelezve), amely reményeink szerint az áttekinthetőséget is segíti.

I. Bevezetés - ifjúsági rétegek a társadalmi térben

2003-ban az ifjúsági korosztály rétegződési vizsgálata³ a bourdieui tőkefogalmakra⁴ alapozva, azt némiképp bővítve (tudás, anyagi tőke, szocio-demográfiai jellemzők, életmód, kulturális fogyasztás, szubjektív értékítélet) igyekezett jellemezni a fiatalok életminőségét és orientációit. Az elemzés először két fő életpálya-típust (réteget) azonosított: a rendszerváltás nyertesit és vesztesit (egyértelmű alá-fölrendeltséget felfedezve):

- A rendszerváltás nyertesit (18%) alkalmazkodtak az új gazdasági-társadalmi kihívásokhoz, esélyeik kimagaslanak az átlagból, bár sok esetben versenyelőnyük már a rendszerváltás előtt is megvolt a szülők révén. A nyertesekről elmondható, hogy informatikai és „uniós” tudástőke, valamint erős kapcsolati (társas) tőke-birtokosok voltak (nyelvtudás, számítástechnikai ismeret stb.).
- Ezzel szemben a vesztesek (43%) közé azok kerültek, akik nyelvi és informatikai ismeretek híján kimaradtak a hálózati létből, rosszabb anyagi helyzetük miatt nem volt lehetőségük hátrányaik csökkentésére, és társadalmi tőkéjüket sem tudták gazdasági tőkévé konvertálni.
- A nyertes és vesztes életpálya-típusok nem teljes egészében fedték le a vizsgált társadalmi teret, a fennmaradó csoportokat a szerzők köztesként (39%), túlélőként jellemezték. Az ide

---

¹ Az ifjúság korosztályi meghatározása korántsem egységes, mást használ a szűk értelemben vett ifjúságügy; de ahány nemzetközi dokumentum, annyi ifjúságértelmezés (bővebben lásd: Nagy et al, 2014c), s a társaszművek is gyakran eltérő kezdő és záró életkorral dolgoznak. Emellett az is ismert, hogy a hagyományos életkoron alapuló statisztikai besorolás (jórészt a 15-29 éveseket sorolva a fiatalok körébe) majd 40%-kal mér el a biológiai, pszichés és társadalmi érés jelezte ifjúkortól (felelős gyermekkor, serdülőkor, fiatal felnőttkor) (Nagy et al, 2014c). Így a fiatal társadalmi és statisztikai jelentése sokszor eltér egymástól. Mégsem tudunk mást tenni, mint az egyes adatforrások (adatfelvételek, jogfogalmak stb.) ifjúságfogalmait fogadjuk el.

² Nagy, 2015b

³ Bauer-Szabó-Máder-Nemeskéri, 2003

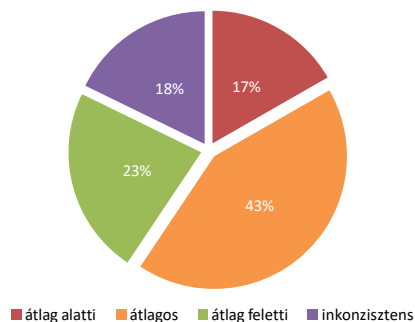
⁴ Bourdieu, 1997

tartozó fiatalok elsősorban a kisebb városok lakói, akiknek életpályái felülről erősen korlátozottak tünnek.

Bő egy évtizeddel a felmérés után megismételve a vizsgálatot⁵ újra megpróbáltunk társadalmi rétegeket képezni. A 2010-es évek ifjúsági rétegeinek vizsgálatát ugyancsak Pierre Bourdieu gazdasági, kulturális és társadalmi tőkékről szóló elméletének segítségével elemeztük (a 8000 fős Magyar Ifjúság 2012 kutatás adatbázisán)⁶.

A három alapvető tőkefajta által felrajzolt struktúra - ami a válaszhiányokból adódóan 5330 esetre vonatkozik⁷ - azt mutatja, hogy a 15-29 évesek többsége (43%) átlagos helyzetűnek mondható. Legalább két tőkefajta szerint átlag alatti (és egyik tőke szerint sem átlag feletti) helyzetben 17 százalékuk van, míg legalább két tőkefajta szerint átlag feletti (és egyik tőke szerint sem átlag alatti) helyzetben majd' minden negyedik (23%) fiatal található. A bourdieui megközelítés erejét jelzi, hogy a fiatalok 82 százalékának helyzete konzisztensnek tekinthető, és csupán 18%-uk helyzete ambivalens (ld.: 1. ábra), ugyanakkor látszik a gazdasági tőke dominanciája, azaz legkevésbé jellemző az anyagiak szerinti inkonzisztencia.

1. ábra: Ifjúsági rétegek megoszlása 2012

Bár a két kutatás összevethetőség erősen korlátozott, az látható, hogy a 18%-nyi nyertesből 28%-nyi átlag feletti tőkejavakkal rendelkező réteg lett (az inkonzisztenseket kihagyva, a konzisztenseket tekintettük 100%-nak), a 39%-nyi köztes 52%-nyi átlagossá formálódott, s a 43%-nyi vesztesből pedig 28%-nyi átlag alatti keletkezett. Úgy tűnik tehát, hogy a vesztesek rétege csökkent, míg az átlagos és nyertes réteg is a 30-50%-kal hizott.

II. Az Antall-Boross- kormány (1990-1994)

A rendszerváltás után létrejövő konzervatív-kereszténydemokrata kormányzat nem tekintett prioritásként a fiatalokra. Az ifjúságot érintő közfeladatokat a Miniszterelnöki Hivatal Ifjúságpolitikai Titkársága látta el, még ha hiányosan is. A kormányzat által 1991-ben kidolgozott három éves cselekvési programhoz ugyanis sem hatáskör, sem anyagi, sem intézményi háttér nem volt hozzárendelve⁸, abból a fiatalok semmilyen módon nem részesültek. A tényleges szakmai érdekegyeztetés helyett a Kormány Információs Fórumokat szervezett, ahol egy-egy ifjúságot érintő témában referált. A kiforróban lévő önkormányzati rendszerben ugyan kötelezővé vált az ifjúsági feladatellátás, de ennek tartalma mindmáig definiálatlan maradt, így települése válogatta, hogy hol történt ténylegesen ifjúsági munka, hol látszattevékenység, hol az sem. Lerakásra kerültek az ifjúság intézményrendszer alapjai, bár a létrejövő intézmények tevékenysége nem lett meghatározó (Központi Ifjúsági Alap, Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Alapítvány), annak kedvezményezettjei csak az ifjúsági szervezetek lettek, holott a fiatalok szervezetbe tömörülése szakértői becslések szerint 2-10% között mozgott⁹.

Megjelentek az első települési gyermek és ifjúsági önkormányzatok, gomba módra szaporodtak a civil ifjúsági szervezetek, az ország számos pontján ifjúsági információs és

⁵ Nagy, 2014

⁶ Gazdasági tőkeként a különböző javakkal való ellátottságot, az anyagi/pénzügyi helyzetet; kulturális tőkeként az adott korban megszerezhető iskolai végzettség, a nyelvtudás és digitális készségek meglétét; társadalmi tőkeként a barátokkal való kapcsolattartás intenzitását és a civil aktivitást azonosítottuk

⁷ Olyan logikai tipológiával dolgoztunk, amely a belső eloszlásokat figyelembe véve átlag alatti, átlagos és átlag feletti tőkével rendelkezőkre osztja a három tőkefajta szerint az ifjúságot.

⁸ Oross, 2016

⁹ Nagy-Székely, 2008, Nagy-Székely, 2008b

tanácsadó irodák létesültek¹⁰, amely új elemet jelentett, az azt igénybe venni képes fiatalok véleménye tükrében, de ezek az intézmények – akárcsak napjainkban – kis hányadát érték csak el a fiataloknak. Az állam jó szándékú hatóságként, aszimmetrikus viszonyt képezve, fölérendelt tanítóként tekintett a szakma szereplőire¹¹.

Tanulás és környezet

A rendszerváltás számos ponton hatalmas erővel hatott az oktatás világra. Erősen rányomja bélyegét a hazai oktatásra a folyamatosan csökkenő gyermekszám, amely számtalan esetben iskolák összevonásához, illetve bezárásához vezetett. Rengeteg intézmény került nehéz költségvetési helyzetbe, képzési programok váltak feleslegessé, továbbá az ipar által fenntartott képzőhelyeket felszámolták.¹² Még inkább fontos, hogy a hazai iskolarendszerbeli problémák jó része visszavezethető a korai szelekció, az egyenlőtlenség, valamint a merev iskolai attitűdök egyikére¹³.

A rendszerváltás utáni első kormány azonnali feladatának tekintette, hogy az 1985-ös oktatási törvényt módosítsa, így az 1990. évi XXIII. törvény visszaállította az iskolalétesítés- és fenntartás szabadságát, amelynek hatására a rendszerváltás előtti sokat kritizált iskolarendszerbeli merevség legalább az iskola falain kívül némiképp oldásra került. A rendszerváltás első kormányának egyik feladata a tömeges munkanélküliség megoldása miatt a szakképzés átszervezése volt. Ekkor jött létre a hazai oktatási rendszer jogi hátterének egy évtizedig tartó háromosztatúsága: a három ágazati törvény az 1993. évi LXXVI. törvény a szakképzésről, az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról, valamint az 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról határozta meg az oktatási rendszer szerkezetét. Az állam rendszerszabályozó és intézményműködtető szerepe az alap és középfokú oktatásban, és a szakképzésben különvált, azonban a felsőoktatásban nem.

Ebben az időben a közoktatás a Művelődési és Közoktatási Minisztériumhoz tartozott. Az oktatási ágazatban dolgozók közalkalmazotti státuszba kerültek, elkülönülve a kormányzatban foglalkoztatottaktól, valamint a versenyszférában dolgozóktól¹⁴. Mindez erősen befolyásolta az ágazatra jellemző munkaügyi viszonyokat, a munkavállalói akciók mozgásterét, és általában az oktatásban dolgozók hozzáállását. A pedagógus szakma a közalkalmazotti bértáblának köszönhetően nem volt anyagilag vonzó, s csak jóval később, 2013-ban sikerült változtatni mindezen az ún. pedagógus életpályamodell bevezetésével¹⁵.

A közoktatásról szóló törvény eredményeképp decentralizált közoktatási rendszer jött létre. „A tanszabadság elvét érvényesítve véglegesen leszámolt az iskolafenntartás több évtizedes állami monopóliumával és kísérletet tett az iskolarendszer korábbi monolit jellegének, merev szerkezetének szabályozott átalakítására, illetve az 1990 utáni, dezintegrációval fenyegető spontán folyamatok kezelésére is.”¹⁶

1994. márciusában megjelent a Nemzeti Alaptanterv (NAT) első részének hivatalos szövege (tantervi alapelvek), majd ez év májusában közzétették „A nemzeti alaptanterv tantervi követelményeinek munkaanyaga” című minisztériumi kiadványt. A rendszerváltás után az általános iskolák tantervei és tankönyvei fokozatosan megváltoztak, alkalmazkodva az új igényekhez és követelményekhez. A NAT-ról való tárgyalások a kormányzati ciklus végére indultak csak meg, így az érdeemben még nem befolyásolta a közoktatás rendszerét.

1989-ben megjelentek a nyolc, 1991-ben pedig a hatosztályos gimnáziumok, amelyek bár színesítették az iskolai palettát (tovább oldva ezzel a merevséget), ugyanakkor a magyar oktatási rendszer másik fontos problémáját a korai szelekciót még inkább előmozdította.

A szakmunkásképzés intézményeiként az 1993. évi LXXVI. törvény a szakközépiskolát, a szakmunkásképző iskolát, a szakiskolát és a munkaerő-fejlesztő és –képző központot határozta meg. Céljuk az általános iskolában megszerzett alpműveltség elmélyítése, a szakvizsgára való felkészítés, valamint a munkába álláshoz szükséges ismeretek elsajátíttatása volt.

---

¹⁰ Beke-Ditzendy-Nagy, 2004

¹¹ Nagy, 2014b

¹² Halász, 2011

¹³ Nagy et al, 2014c

¹⁴ 1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról

¹⁵ Ezen életpályamodell különböző kategóriákba sorolta őket a szakmában töltött éveik száma alapján, így végre sikerült a tanároknak a közalkalmazotti bértábla árnyékából kikerülni. A pályakezdők a gyakornoki kategóriába kerültek 4 éves szakmai háttérrel, majd egy minősítő vizsgával átkerültek a Pedagógus I. osztályba, ahonnan 9 év után egy újabb minősítő vizsga letétele után Pedagógus II. kategóriába sorolják őket. Innen két osztályba (mesterpedagógus, illetve kutatótanár) sorolódhatnak tovább.

¹⁶ Kelemen, 2003

Ebben a kormányzati ciklusban négy, sikeresnek mondható fejlesztési program indult be a Nemzeti Szakképzési Intézet irányításával. A szakképzési alapról szóló jogszabályok módosításával fékeztek a gazdaság kivonulását a szakképzésből, a tanműhelyek tulajdonosváltáson estek át, a képzési rendszer pedig megváltozott, hiszen több szakma eltűnt a rendszerváltás idején, és helyükre új szakmacsoportok kerültek.

A felsőoktatási törvény 1993 nyarán lépett hatályba, a központi felvételt eltörölték, így minden érettségizett számára elérhetővé vált a hazai felsőoktatás. Minden nappali tagozatos hallgató jogosult lett ösztöndíjra, valamint szociális juttatásokra. Számos új intézmény, kar és szak jött létre (pl.: szociális szakemberképzés), s a hallgatói létszám is elkezdett dinamikusabban növekedni a 2005-ben tapasztalható csúcslétszámmal.

A felsőoktatásban hallgatók létszáma (fő)

Év	Hallgatói létszám (fő)
1992	117.000
1993	134.000
1994	155.000
1995	180.000
1996	199.000
1997	234.000
1998	258.000
1999	279.000
2000	327.000
2001	349.000
2002	382.000
2003	409.000
2004	422.000
2005	424.000

Munkaerő-piaci esélyek

A rendszerváltást követően – a szűkülő munkaerőpiaccal összefüggésben – új társadalmi csoportok jelentek meg, mint a munkanélküliek, vagy a hajléktalanok. Kezdetben csupán néhány tízezer főt számláló munkanélküliség 1993 februárjára 700 ezer főt jelentett, amellyel Magyarország létszámarányában legnagyobb volt a munkanélküliség az európai országokat tekintve. Éppen ezért a ciklusban a gazdaságpolitika középpontjában az egyensúly biztosítása és az infláció megfékezése állt¹⁷. A munkanélküliség aránya 1993 februárjában 13 százalékon tetőzött, ezt követően kis mértékben csökkent.

A 15-24 éves korosztályban is növekvő tendenciát mutatott a munkanélküliség: a 90-es évek első felében a fiatal munkanélküliek száma két és félszer gyorsabban emelkedett, mint az összes munkanélküli esetében. Ennek okaként emlegetik, hogy az iskolából kilépő fiatalokat a munkaerőpiac nem tudta felszívni.

Korosztály	1992	1994
15-19	26,1	28
20-24	12,4	14,3
25-29	9,9	9,6

Munkanélküliségi ráta korcsoportok szerinti megoszlásban (%) (KSH)

Az Antall-kormány idején, 1991-ben fogadták el a Foglalkoztatási Törvényt (1991. IV. Tv.), melynek egyik eleme a *pályakezdők munkanélküli segélye* volt, ami a legalább szakmunkás végzettséggel rendelkező munkanélküliek számára járt 6 hónapig (Nagy, 2000). Összege kezdetben a mindenkori minimálbér összegének 75%-a volt. Már bevezetésekor komoly kritika érte a segélyt, hiszen ez a munkanélküli fiatalokat passzivitásra készítette, kritikusai a munkanélküliséget növelő hatására hívták fel a figyelmet. Míg 1994-ben a pályakezdők 60%-a részesült ebben az ellátásban, megszüntetésekor, 1996-ban már 72%-a¹⁸.

¹⁷ Csehné Papp, 2011

¹⁸ Gere, 2001

1991-ben vezették be a *bértámogatás* fogalmát, amely révén a pályakezdők foglalkoztatásával kapcsolatos averziók ördögi körét szándékozták megtörni. Az intézkedés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hiszen az 1994-es 16%-ról 1999-re 7%-ra zsugorodott az ilyen támogatási formában foglalkoztatott fiatal pályakezdők aránya¹⁹. Emellett létrehozták a *munkatapasztalat-szerzés támogatást*. Ezt olyan pályakezdők igényelheték, akik meghatározott szakképzettséggel rendelkeztek és 90 napja eredménytelenül szerepelnek a munkaügyi szervezet nyilvántartásában.

Ezen túlmenően ún. központi programokat dolgoztak ki és finanszíroztak. 1993-ban került nyilvánosság elé az „*Adj esélyt!*” program, amely a fiataloknak szóló szolgáltatásokat próbálta meg összefogni állásbörzék szervezésével, munkaadók és munkavállalók találkozájának rendezésével, fiatalok számára történt munkaerő-piaci felkészítő, tájékoztató formákkal. Az állásbörze azóta beépült a munkaerő-piaci intézmények közé.

III. A Horn-kormány (1994-1998)

Az 1994-ben bekövetkezett kormány- és ideológiai váltás megváltoztatta az ifjúságpolitikát is: kettős koordinációt hozott létre. A kisebbik kormánypárt által irányított Művelődési és Közoktatási Minisztériumon (MKM) belül újonnan kialakított Ifjúsági Főosztály vette át az ifjúsági ügyek kezelését, de 1994. végén a főosztálytól függetlenül a Miniszterelnöki Hivatalon belül is létrehoztak egy szervezetet, a Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács-ot (GyIKT), melynek feladata a kormányzati koordináció, a gyermek- és ifjúsági érdekegyeztetés megszervezése volt²⁰.

1995-ben alakult meg a Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, ami 17 éves működése alatt egyszerre elismert és vitatott szereplője lett az ifjúságügynek. Elismert, mert lett az ifjúságügynek egy szervező, adminisztratív, katalizátor intézménye, s vitatott, mert sokszor képzelte az intézmény, hogy ő maga az ifjúsági szakma, s a rá bízott erőforrásokkal korántsem gazdálkodott sem eredményesen, sem hatékonyan. Ugyancsak ebben az évben jött létre az Európa Tanács második Európai Ifjúsági központja Budapesten. Nemzetközi szinten ez komoly lépést jelentett, bár a hazai ifjúsági szakmára elenyésző hatást gyakorolt az intézmény létrejötte.

1997-ben tartotta első ülését az Országos Diákszemélyiségfejlesztési Tanács, ami a fiatalok társadalmi részvételét volt hivatott erősíteni. Újszerű lehetőséget teremtett arra, hogy a résztvevő fiatalok megismerkedjenek az önkormányzatiság gyakorlatával és ajánlásokat fogalmazzanak meg az oktatás szereplői számára²¹.

Formálisan demokratikus modellt jellemezte a korszakot: létrejött a GYIÉT (Gyermek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács), amely Európában is unikális volt: kormányhatározat mondta ki²², hogy valamennyi gyerekeket-fiatalokat közvetlenül érintő jogszabály-tervezetet a GYIÉT elé kell vinni döntés előtt. Ugyanakkor az érdekegyeztetési mechanizmus mögött sokszor elsikkadtak az ügyek; s a rendszer tartalma korántsem volt demokratikus: az állam ténylegesen pusztán jótékonykodott,²³ nem teremtett igazán intézményes garanciákat.

Tanulás és környezete

Az 1995. március 12-én bejelentett Bokros-csomagban – hallgatói tüntetésektől kísérve – a felsőoktatásban azév szeptemberétől bevezették a tandíjat, amelyet a hallgatóknak eredményük alapján differenciált mértékben kellett fizetniük, minimum 2000 Ft-ot havonta. Ezzel párhuzamosan a tankötelezettséget 18 éves korra emelték.

---

¹⁹ Gere, 2001

²⁰ Nagy, 2014b

²¹ Oross, 2016

²² 2349/1995. (XI. 16.) kormányhatározat. Ebben: „A gyermek- és ifjúsági korosztályokat közvetlenül érintő jogszabály, illetve kormányhatározat előkészítésének megkezdéséről és ütemezéséről a Gyermek- és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács (a továbbiakban GYIÉT) Titkárságát tájékoztatni kell; az 1. pont szerinti jogszabálytervezetek előkészítése során az előkészítőnek a GYIÉT Titkárságával egyeztetve gondoskodnia kell arról, hogy a GYIÉT véleménye a döntéshozatalnál figyelembe vehető legyen;

a kormányelőterjesztésekben tájékoztatást kell nyújtani a GYIÉT állásfoglalásáról. Amennyiben a GYIÉT nem kormányzati résztvevői az előterjesztéstől érdemben eltérő álláspontot képviselnek, úgy az állásfoglalást annak indoklásával és az előterjesztő véleményével együtt ismertetni kell.”

²³ Nagy, 2014b

Ezen kormányzás alatt a legfontosabb oktatást érintő jogi változás, az az 1997-es kormányrendeletet, amely a felsőfokú szakképzés bevezetéséről rendelkezett²⁴. Ez újfajta képzési formát jelentett, amely ötvözte a felsőoktatás expanzióját és a munka világához történő alkalmazkodást²⁵. Ez a képzés része lett a hazai felsőoktatásnak, de nem volt tekinthető teljesen felsőoktatási képzési formának.

A Horn-kormány új NAT koncepciót és tervezetet készített, amely ún. eredményvezérelt alapokon nyugodott: csupán a kimeneti követelményeket határozta meg (130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról). Az általános képzés átalakításának legjelentősebb lépése volt a NAT 1995-ös törvénybe iktatása. Érvénybe lépésével megszűnt a korábbi központi tantervi szabályozás, amely részletesen kifejtette az iskolai pedagógiai tevékenység ideológiai, nevelési céljait, feladatait, tantárgyait. A NAT bevezetésének célja az volt, hogy a közoktatás minden típusában az alapvetőnek tekintett műveltségtartalom egységesen érvényesüljön, miközben autonómiát adott az egyes intézményeknek, hogy azokat milyen tantárgyak, milyen taneszközök és tankönyvek segítségével sajátítják el. A NAT ekkor összesen tíz műveltségi területet²⁶ határozott meg a közoktatásban.

1997 tavaszán a Művelődési és Közoktatási Minisztérium pályázatot írt ki az iskolák számítógépes hálózatba kapcsolásának támogatásához, hogy az intézmények eszközparkja fejlődjön, majd 1998 szeptemberével útjára indult a Sulinet Program azzal a céllal, hogy korlátlan és ingyenes internetkapcsolattal, az ehhez kapcsolódó tartalomszolgáltatással, valamint multimédiás laborokkal lássa el a hazai és határon túli közoktatási intézményeke. Ez volt az első lökés a fiatalok internethasználatának irányába.

Munkaerőpiaci esélyek

A Bokros csomag munkaügyi területen meglehetősen kevés változást hozott (az 1994-es kormányprogramban sem szerepelt foglalkoztatottsággal kapcsolatos fejezet)²⁷. A fiatalok körében tapasztalt munkanélküliség ebben az időszakban kis mértékben csökkent. Míg 1994-ben a 20-24 éves korosztály 28%-a, a 25-29 éves korosztály 9,6%-a volt munkanélküli, addig 1998-ban már a 20-24 éves korosztály 26,5%-a, a 25-29 éves korosztály 8,4%-nak nem volt munkahelye.

. tábla? Munkanélküliségi ráta korcsoportok szerinti megoszlásban (%)

Korosztály	1994	1996	1998
15-19	28	28,4	26,5
20-24	14,3	12,5	11,4
25-29	9,6	9,2	8,4

(KSH)

Az aktív munkaerő-piaci eszközök közül a legjelentősebb ekkor a *munkaerő-piaci képzés volt*: 1994-ben a pályakezdők 73%-a vett részt ilyen képzésben (1999-ben már csak 45%-uk). A képzéseken részt vevők közül közel 30%-ot tett ki a fiatalok aránya²⁸.

Munkatapasztalat-szerzési támogatásban 1996-ban az aktív eszközökre jogosult pályakezdők 8 %-a²⁹ vett részt. A Bokros-csomag következményeként 1996 nyarától megszüntették a sok kritikát kapott pályakezdők munkanélküli segélyét. A kritikák többnyire azt fogalmazták meg, hogy passzivitásra készíti a pályakezdő fiatalokat. 1996-ban az ebből felszabaduló pénzeszközök és további források bevonásával a kormány egy új aktív programot dolgozott ki, ami a *Pályakezdők elhelyezkedését segítő program (PEP)* elnevezést kapta. Szándékai szerint személyre szabva motiválta a fiatalokat az aktív álláskeresésre (a pályakezdőknek a munkaügyi szervezet munkatársaival együttműködési tervet kellett készítenie, amely tartalmazta azokat a találkozási pontokat, tennivalókat, feladatokat, melyek szükségesek az

²⁴ 45/1997.(III.12.) Korm. rendelet

²⁵ Halász, 2011

²⁶ Anyanyelv és irodalom, élő idegen nyelv, matematika, ember és társadalom, ember és természet, földünk és környezetünk, művészetek, informatika, életvitel és gyakorlati ismeretek, testnevelés és sport

²⁷ Kormányprogram, 1994

²⁸ Gere, 2001

²⁹ A korábbi évekre nem állnak rendelkezésünkre a táblázathoz szükséges adatok, mivel az OMK csak 1994. január 1-től különítette el az aktív eszközökben résztvevő munkanélküliek közül a pályakezdők adatait. (Gere, 2001)

elhelyezkedés elősegítése érdekében). A működőképes kapcsolat kialakítását célzó, rutinmegoldások háttérbe szorító program azonban kevésbé valósult csak meg³⁰, hiszen bár majd 254 állásbörzén 60 000 fiatal vett részt, s a munkáltatók elégedettek is voltak, de az álláskereső fiatalokat kismértékben sikerült csak aktivizálni, főképp az ügyintézés lassúsága és túlbürokratizáltsága, a személyre szabottság meg nem valósulása, a munkaügyi központok alkalmazkodási problémái és az utánkövetés hiánya miatt.

IV. Az első Orbán-kormány (1998-2002)

A kereszténydemokrata-kiszgazda kormány átalakította az érdekegyeztetési- és párbeszédrendszer, kivonult a GYIÉT-ből, és ún. stratégiai partneri program keretében maga nevezte meg partnereit³¹. A korszak jelentős érdeme ugyanakkor, hogy kiépült egy szisztematikusan felépített, közigazgatásilag is értelmezhető ifjúságpolitikai infrastruktúra. A szakmának most először lett tárcaszintű képviselője: Ifjúsági és Sportbizottság valamint Ifjúsági és Sportminisztérium (ISM) alakult. A Központi Ifjúsági Alap átalakításával jött létre a Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, amivel a létrejövő regionális ifjúsági tanácsokon (RIT) keresztül, a régióra szánt forrásokból helyi kezdeményezéseket támogattak. A regionalitás gondolata ekkor emelkedett először állami szintre (a Mobilitáson belül működő regionális irodahálózat is ekkor jött létre), ezzel megteremtve a fiatalok helybeni részvételének alapjait. Ugyanakkor a kormány jogalkotó tevékenysége a kezdeti lendület ellenére hamar megtorpant, a területet szabályozó ifjúsági törvény a társadalmi és szakmai vitára bocsátás ellenére sem jött létre; sőt szűkítették a törvényalkotás civil főkjeit, a jogszabálytervezeteket csak a kormányzat és stratégiai partnereik véleményezhették³².

Az ifjúságpolitika súlyának növekedése nem járt tervszerű koordinációval, az intézkedések nem álltak össze koncepcióvá; az állam beavatkozó, reagáló szerepet töltött be, elsősorban gyors eredmények felmutatásának céljából, de a fiatalokhoz csak az 1999-ben új alapokra helyeződő drog-³³, és az egész időszakra jellemző, szigorodó büntetőpolitika foszlányai jutottak el.

Tanulás és környezete

A rendszerváltás utáni negyedik kormány megalakulásakor az oktatást egy minisztériumhoz telepítették. A Nemzeti Alaptantervet a folyamatvezérléshez visszatérő, ún. kerettantervekkel egészítették ki, amelynek célja az iskolák közti átjárhatóság, valamint egységes nevelési-oktatási tartalmi egység kimunkálása volt, de ezen intézkedéssel óhatatlanul korlátozták a NAT kimeneti követelményei biztosította autonóm tanulásszervezési teret, ugyanakkor mankót adva az ezt a teret kihasználni nem tudó/akaró iskoláknak, munkaközösségeknek. (A 2001. szeptember 1-gyel bevezetett tanterveket az 1., 5., és 9. évfolyamokon felmenő rendszerben kellett bevezetni).

E kormány ideje alatt jött létre az oktatási szerkezet negyedik lábának jogi háttere: a 2001. évi CI. törvény, mely a felnőttképzésről szólt.

1999-ben a kormányzat a felsőoktatásban elindította a Comenius 2000 minőségbiztosítási programot, amely önként jelentkező iskolák számára adott lehetőséget minőségbiztosítási rendszerek kiépítésére. E modell nyomán a következő kormányzat 2003-ban a közoktatásban általánosan is kötelezővé tette a minőségirányítás alkalmazását intézményi szinten. Emellett az oktatáspolitikai ez időszakban vette át az egész életen át tartó tanulás fogalmát, valamint fogadta be az ehhez kapcsolódó készségek és kompetenciák kialakításának szükségességét. Ehhez nagyban hozzájárult a PISA vizsgálat eredményeinek közzététele valamint a 2001-ben elindított kompetenciamérés³⁴.

Az országgyűlés elfogadta az első alapképzés ingyenességét, s a hirtelen megnőtt állami férőhelyek mellett 2001-ben bevezette az ún. Diákhitelt a felsőoktatásban tanuló fiataloknak tanulmányaik és az azzal járó költségek finanszírozásához. A tanulmányok folytatása alatt havonta vagy szemeszterenként kaphatták a hallgatók a hitelt (havi 40.000-50.000 Ft-ot), majd

---

³⁰ Gere, 2001

³¹ Oross, 2016

³² Nagy, 2014b

³³, Nagyobb büntetési tételek bevezetése történik meg, csökkentik a csekély és a jelentős mennyiség mértékét, a bíróságoknak kevesebb mérlegelési jogkört adva (BTK 1999. március 1-től hatályos szöveg, 282§).

³⁴ Rajnai, 2013

ezt kellett visszafizetni a tanulmányok végeztével, lehetőséget adva ezzel azon fiatalok számára is, akiknek a felsőoktatás az anyagi terhek miatt nem volt elérhető. A kreditrendszer bevezetésével átjárhatóvá tették a felsőoktatást, ezzel együtt a felsőoktatás keretszámainak bővítése, valamint a tandíj eltörlése kedvezően hatott a tanulási lehetőségekre, esélyegyenlőségre. Felsőoktatás tekintetében „1990 és 2002 közötti időszakban egyfajta konszenzus jött létre az alapelvek és a célok tekintetében... A kilencvenes években, durván 2002-ig az első Orbán-kormány végéig mindenki egyetértett abban, hogy ki kell nyitni a felsőoktatás kapuit, a nyolcvanas évek elitizáló szűk felsőoktatását át kell építeni, egy sokkal nyitottabb, ... tömeges felsőoktatást kell létrehozni. .... A felsőoktatás egyéni és társadalmi hasznairól volt egyfajta közmegegyezés”³⁵.

Ugyanakkor az Ifjúság 2000 kutatás anyagainak szerzői összegzésként azt állapítják meg, hogy a képzett és a legfeljebb nyolc osztállyal rendelkezők „mentén” kasztosodik, szétszakad a társadalom és ez a helyzet öröklődik is. Szerintük a felsőoktatás expanziója csak látszólag jelenti az esélyegyenlőség kedvező irányú változását. Megítélésük szerint a felsőoktatás olyan hallgatókat kezdett kibocsátani, akik „az intézményi rendszerbe való belépésük pillanatától potenciális munkanélküliek voltak. Állításuk szerint „a ’80-as, ’90-es évek oktatásszociológiai tanulmányai nagy reményeket fűztek a képzettségi szint emelkedéséhez, azt az illúziót hordozva, hogy a felsőoktatás kapui a társadalmi hierarchia alsó részén elhelyezkedő rétegek [...] számára is megnyílik, ...[azonban]... ezek a remények túlzónak bizonyultak. A felsőoktatás [csupán] a középfokú és a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők gyermekei számára jelenthet bizonyos esélyeket”^{36,37}. Az adatok ezt nem minden esetben igazolták. 1998-2000-ben a diplomás munkanélküliek aránya a 21-23 éves korcsoportban 13,2%, a 24-26 éveseknél 5,8%, a 27-29 évesek esetében 3,3%. 2001-2003 között a diplomás munkanélküliek aránya a 21-23 éves korcsoportban 10,3%-ra csökkent, a 24-26 éveseknél 6,5%-ra nőtt, a 27-29 évesek esetében 3,3%-on stagnált³⁸.

Munkaerőpiaci esélyek

Az első Orbán-kormány programjának sem volt foglalkoztatáspolitikai fejezete, de a munkahelyteremtés (elsősorban adóváltoztatások révén) szerepelt a kiemelt célok között. A Kormányprogram a munkahelyteremtésre, mint a gazdasági növekedés motorjára tekintett és az adó- és járulékrendszer módosítását, a munkaerő-piaci intézményrendszer hatékonyságának növelését ígérte.

Az első nagymintás ifjúságkutatás³⁹ alapján a 15-29 évesek körében önmagukat gazdaságilag aktívnak a megkérdezettek 45%-a vallotta. A munkaerőpiacon inaktívnak 14%-uk mondta magát, munkanélküli státuszt pedig a megkérdezettek 6%-a jelölte, amely alacsonynak mondható. A „tanul” kategóriát 34% jelölte meg. Főtevékenység szerinti megoszlásban a megkérdezettek 50%-a dolgozói státuszban volt, amiből csaknem kétharmada fizikai, 30%-a pedig szellemi munkát végzett. Ebben az időszakban általános volt a határozatlan idejű munkaszerződések kötése, a megkérdezettek háromnegyedének ilyen típusú szerződése volt.

A foglalkoztatási ráta a 15-24 éves korosztálynál csökkenő tendenciát mutat, ami arra utal, hogy már a 90-es évek végén megkezdődik és a 2000-es években tovább nő az iskolapadban töltött idő, a fiatalok nagyobb része továbbtanul. A munkanélküliség csupán kis mértékben változott, és csak a 25-29 éves korosztályban látunk egyértelmű csökkenést 8,4%-ról 7,0%-ra.

.tábla. Foglalkoztatási ráta korcsoportok szerint (%)

Év/korcsoport	15-19	20-24	25-29
1998	11,0	53,8	66,7
1999	9,7	54,2	68,9
2000	8,2	52,5	69,9
2001	7,1	50,5	70,5

³⁵ Kiss, 2014

³⁶ Bauer-Szabó-Máder-Nemeskéri, 2003

³⁷ Ebből a helyzetből a kiutat elsősorban a képzett, nyelveket beszélő (SIC!) szakmunkásokban látják, ajánlásuk szerint a szakmunkásképzés presztízsének visszaállítása jelentené az esélyegyenlőség újraértelmezését.

³⁸ Kertesi-Köllő, 2006

³⁹ Ifjúság, 2000

2002	5,0	48,7	69,9
------	-----	------	------

Forrás: KSH

. tábla: Munkanélküliségi ráta korcsoportok szerinti megoszlásban (%)

Korosztály	1998	2000	2002
15-19	26,5	25,5	27,1
20-24	11,4	10,7	11,1
25-29	8,4	7,3	7,0

A munkatapasztalat-szerzési támogatásban 1999-ben már 34%-a vett részt. Ugyanebben az évben új, központi program indult a fiatalok munkaerő-piaci szereplésének javítása érdekében, pályakezdő munkanélüliek vállalkozóvá válását segítő képzési program néven. A képzésben főként olyan pályakezdő fiatalok vettek részt, akik számára kedvező lehetőséget jelentett az önfoglalkoztatás, a vállalkozás, hatása ugyanakkor megehetősen csekély volt, 1999-ben 55 fő képzése valósult csak meg⁴⁰, főleg annak tükrében, hogy a tanfolyam befejezése után egy évig az inkubációs szolgáltatás keretében további szakmai segítséget kaptak a vállalkozások indításához, működtetéséhez.

V. A második szocialista-liberális periódus (2002-2010)

Újfént átalakították a fiatalokkal és a civil szervezetekkel folytatott párbeszéd struktúráját, a minisztérium elnevezése pedig Gyermek- Ifjúsági és Sportminisztériummá (GYISM) változott. 2004-től a tárca Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztériumként – a tárcához tartozó területek számának növekedése miatt csökkenő ifjúság szakmai potenciállal – dolgozott tovább. A kormányzati átláthatóság több kívánni valót hagyott maga után: a GYIA mellett párhuzamos saját pályázati rendszert hozott létre a tárca, de pl. a nagymintás Ifjúság 2004 kutatás eredményeit csak két év kitartó próbálkozás után lehetett nyilvánosságra hozni⁴¹.

2006 után az ifjúságpolitika tovább gyengült; a Mobilitást – feldarabolva - beolvasztották nagyobb állami intézményekhez (ESZA, NCSSZI, FSZH) a szakminisztériumban pedig tovább csökkent az ifjúsági területen dolgozó munkatársak aránya.

2009-ben 95%-os többséggel fogadta el a parlament a Nemzeti Ifjúsági Stratégiát (NIS, 2009). A NIS átfogó helyzetelemzés után fogalmaz meg hosszútávú- és ezekhez hozzárendelt horizontális- ill. specifikus ifjúságpolitikai célokat. Megfogalmazása szerint a fiatalokra, mint erőforrásra tekint, és társadalmi integrációjuk elősegítését tűzi ki célul, azáltal hogy megfelelő környezetet teremtenek a fiatalok képességeinek kibontakozásához. Mindezekhez kilenc részelt rendel hozzá az alábbi területeken: gyermekvállalás, család; önálló egzisztencia; esélyegyenlőség, szolidaritás; tanulás és környezete; kulturális értékteremtés, kultúrákövetítés; tudatosság és társadalmi integráció; civil társadalom, a hozzátartozó erőforrások és feltételek valamint az ifjúságügy egésze. Horizontális céljai az esélyegyenlőség elősegítése, a magyarság és az európaiság megélése valamint az élhető környezet és a fenntartható fejlődés szempontrendszerének érvényesítése. Előírása szerint két évente cselekvési terveken keresztül kell pontosítani a NIS által megfogalmazottakat, továbbá a NIS önmaga írja elő rész céljai felülvizsgálatát, legelőször 2014-re, de a rész célok felülvizsgálata azóta sem történt meg. Ugyanakkor elmondható, hogy az első koherens tervezési keret jött létre és nyert legitimitást a fiatalokkal kapcsolatban.

Magyarországon ekkortájt mutatkozott meg a színes helyi ifjúsági intézményi hálózat (teleházak, ifjúsági központok, iskolai diákszervezetek, helyi civil szervezetek); talán ezért is fontos eredmény, hogy ebben az időszakban számos településen fogadtak el ifjúsági koncepciókat⁴², igyekezve ezzel a fiatalokat helyben megszólítani. Ugyanakkor továbbra sem jött létre az ifjúságügynek jogi kereteket adó ifjúsági törvény, s nem történtek állami lépések a

⁴⁰ Gere, 2001

⁴¹ Nagy, 2014b

⁴² Oross, 2016

részvétel fejlesztésének irányába⁴³. A helyi és regionális eredmények ellenére a korszak végére általános jellemző lett a lelassult és egyben laissez faire kormányzati koordináció.

Tanulás és környezete

Az első Orbán-kormány alatt létrehozott központosított Oktatási Minisztérium továbbra is megmaradt, 2006-tól mellé került a kultúra is, így az oktatás az Oktatási és Kulturális Minisztérium égisze alá került. 2003-ban módosították a közoktatási törvényt, eltörölték a korábbi kormányzat alatt bevezetett kerettanterveket. Bevezették az első három évfolyamon a szöveges értékelést, az osztályzás helyett; s ezáltal eltörölték a buktatást ezen évfolyamokon⁴⁴. Bár a pedagógustársadalom egy része tiltakozott ez ellen, ezen intézkedés hatása korlátozta a korai szelekciót.

A 2003. évi LXXXVI. törvényben az országgyűlés a gazdaságnak a képzési költségekhez való hozzájárulásáról fektetett le szabályokat. Ez nagy részben a szakképzésekre, kisebb részben pedig a felsőoktatásra vonatkozott. Ezáltal stabilizálták a kereteket, illetve a gazdaság szereplőit, hogy bevételük egy részét munkaerő képzésre fordítsák⁴⁵. 2003-ban törvény garantálta a két ingyenes szakképzést⁴⁶. 2003-ban elindult és egészen 2009-ig tartott a Szakiskolai Fejlesztési Program, s 2005-re készült el „Az egész életen át tartó tanulás nemzeti stratégiája”, amely átfogta az oktatási szektor egészét.

Ebben a ciklusban született meg az új felsőoktatási törvény⁴⁷, amelynek célja az uniós kötődés megerősítése, konkrétan, hogy a hazai felsőoktatásban bevezetésre kerüljön a Bologna rendszer és az Európai Unióval konform felsőoktatási szerkezet jöjjön létre, szolgálva ezzel az átjárhatóságot és a fiatalok mobilitását. Ugyanezen évben vezették be a kétszintű (közép és emelt szint) érettségi rendszert, ezáltal megszűntek a felsőoktatási felvételi vizsgák.

Az oktatási rendszert, változásainak irányait nagyban befolyásolták az uniós programok és a források – a 2004-es EU-s csatlakozásnak köszönhetően (2006-ig HEFOP, majd 2007 után a TÁMOP és TIOP operatív programok). Ezen keretek között számos közoktatási, szakképzési, felnőttoktatási program indult el országszerte. Ezáltal modernizálni lehetett az iskolai oktatást, színesebbé, vonzóbbá vált az iskola (pl.: interaktív táblák használata a gimnáziumokban HEFOP keretből), ugyanakkor az alapvető oktatásbeli problémák: merevség, korai szelekció, esélyegyenlőség vajmi keveset oldódtak az uniós források ellenére.

A Medgyessy-kormány idején 30%-kal emelték a felsőoktatásban tanulók ösztöndíját. A második Gyurcsány-kormányzás alatt lehetővé tették az átjárhatóságot az államilag finanszírozott és a fizetős képzések között, mindemellett növelték a hallgatók lakhatási és szociális támogatását. 2002-ben folytatódott a korábban elindított Sulinet program, Sulinet Express Program néven, annak érdekében, hogy segítse az internet és a számítástechnikai eszközök elterjesztését. A program segítségével évi 60.000 Ft-ot írhattak le a vásárlók az adójukból. Fontos eleme volt a Sulinet Digitális Adatbázis, mely egy NAT-tal kompatibilis elektronikus tananyag-bázis, melynek legfontosabb célkitűzése a digitális pedagógia szakmai, módszertani és tartalmi támogatása volt. Ezen intézkedésekkel elsősorban a fiatalok internetelérésének lehetőségei bővültek, melyet professzionális szakmai munka előzött meg- (szakmai utak számos európai országba, tapasztalatgyűjtés). Szerkezetileg több sávon futott a program, több komponensre; és komponensközi témacsoportra épülve fel.

Munkaerőpiaci esélyek

A rendszerváltás utáni években megfigyelhető tendencia az, hogy a fiatalok mind nagyobb tömege tanul tovább, meghosszabbítva ezzel az iskolapadban eltöltött időt. Ez azt vonta maga után, hogy a 2000-es évek elejére új jelenség kezdte felütni a fejét: a diplomás munkanélküliség, ami tetőpontját a 2010-es évek elején élte meg. Ennek okát gyakorlatilag azzal magyarázzák, hogy a munkaerő-piac gyors változásait az oktatás képtelen követni, ami a diploma elértéktelenedéséhez vezethet⁴⁸. Amíg 1999-ben – KSH adatok alapján – az

---

⁴³ Nagy et al, 2014c

⁴⁴ Rajnai, 2013

⁴⁵ Halász, 2011

⁴⁶ 2003. évi XXIX. törvény

⁴⁷ 2005. évi CXXXIX. törvény

⁴⁸ Nagy, 2011

egyetemet végzett munkanélküliek száma csupán 2.700 fő, a főiskolát végzettké 6.400 fő volt, addig 2012-ben ugyanez a szám 15.000 fő, illetve 32.300 fő volt.

A munkanélküliek száma legmagasabb iskolai végzettségük szerint (fő)

	Főiskolát végzett	Egyetemet végzett
1999	6.400	2.700
2000	7.100	3.400
2001	7.000	2.600
2002	8.400	4.800
2003	9.600	3.500
2004	12.900	6.100
2005	15.300	7.700
2006	16.300	6.600
2007	17.800	6.500
2008	18.400	6.400
2009	27.100	9.100
2010	29.600	13.900
2011	30.100	12.800
2012	32.300	15.000

Forrás: KSH

2002-ben már egyre inkább az állam beavatkozását várta a közvélemény – akár közvetlen munkahely-teremtéssel – és már a nagyközönség számára is jobban látszottak az alacsony foglalkoztatási szint területi, társadalmi, képzettségbeli mintázatai⁴⁹. A 2002-es Kormányprogram említi, hogy a foglalkoztatottság növekedése megállt, így az „esélyteremtő állam” eszközei közt a „magas szintű foglalkoztatottság” szerepel célként. 2004-ben eltörölték a sorkatonai szolgálatot⁵⁰, amely sok más hatása mellett a pályakezdő munkanélküliségre hatott felhajtó erővel. 2004-ben meghirdették a Száz lépés programot, amelyben az álláskeresési támogatást meghosszabbították, de ez nem tudta magát komplex kormányzati stratégiává kinőni⁵¹. Ennek keretében vezették be a Start programot, amely pályakezdő alkalmazottak után biztosított járulékkedvezményt, ekkor alakították át az országos képzési jegyzéket (csökkentve a szakmák számát mintegy a felükre, kb. 400-ra). Megkezdődött a hiányszakmák oktatásának támogatása és ösztönözték a tanulószervezetek megkötését, létrehozták a Térségi Integrált Szakképző Központokat (TISZK).

Ebben az időszakban Magyarországon a fiatalok – elsősorban a 15-24 évesek – munkaerőpiaci aktivitása a legalacsonyabbak között volt. A 2006-os Kormányprogramban a foglalkoztatáspolitikának egy kis fejezetet szántak csupán. Ebben az általánosságok leírásán túl az Európai Unió által finanszírozott bérteher-csökkentő intézkedések pl.: Start program láthatóak csupán, amelyben egy év alatt mintegy 33 000 fiatal igényelt Start kártyát, s ezzel 9 ezer fővel sikerült csökkenteni a 15-24 év közötti fiatal munkanélküliek számát (56.000 főről 47.000 főre).

A 2008-ban kirobbanó világméretű gazdasági válság Magyarországon is érezte hatását. Mélypontra került a foglalkoztatás, ami a fiatalokat is nagy arányban érintette. 2002 és 2010 között a 25-29 éves korosztály munkanélküliségi rátája több mint a duplájára emelkedett, ami nem csak a fiatalokra, hanem a társadalom egészére egyaránt jellemző volt. 2009-ben a *pályakezdő munkanélküliek vállalkozóvá válását segítő képzési programhoz hasonló*, de modernizált támogatási rendszert dolgoztak ki, amelynek az *álláskeresők vállalkozóvá válását elősegítő támogatása* nevet adták.

Foglalkoztatási ráta korcsoportok szerint (%)

⁴⁹ Fazekas-Scharle, 2012

⁵⁰ 2004. évi CV. törvény

⁵¹ Munkaadó Lapja, 88. szám, 2005

Év/korcsoport	15-19	20-24	25-29
2001	7,1	50,5	70,5
2002	5,0	48,7	69,9
2003	4,0	46,9	70,4
2004	3,6	41,9	71,7
2005	3,3	39,2	71,0
2006	3,3	38,8	71,2
2007	2,9	38,3	71,0
2008	2,7	36,7	70,7
2009	2,0	33,4	67,4
2010	2,0	33,5	65,8

Forrás: KSH

..tábla Munkanélküliségi ráta korcsoportok szerinti megoszlásban (%)

Korosztály	2002	2004	2006	2008	2010
15-19	27,1	34,9	37,5	37,7	45,5
20-24	11,1	13,4	17,2	17,9	24,9
25-29	7,0	6,5	8,6	9,0	14,2

(Forrás: KSH)

A 2008-as nagymintás ifjúságkutatás alapján elmondható, hogy a megkérdezett fiatalok 44%-a gazdaságilag aktív volt, (s 39%-uk tekintett főtevékenységként a munkára. Az ezen felüli 5% jellemzően tanult). Munkanélkülinek 7%-uk vallotta magát, 39%-uk tanuló státuszban volt. Főtevékenységi megoszlásban azt látjuk, hogy azoknak a fiataloknak, akiknek volt munkájuk a megkérdezés időpontjában, 56%-uk fizikai munkát, 39%-uk szellemi munkát végzett (Ifjúság, 2008).

VI. A második Fidesz korszak (2010-)

Az Orbán kormány beiktatása után azonnal nekilátott a teljes jogrendszer átformálásához, ami alól az ifjúsági terület sem volt kivétel⁵². Ifjúságügyben újfent kettős struktúra került kialakításra: egyrészt az Emberi Erőforrások Minisztériumának Sportért és Ifjúságért Felelős Államtitkársága (a hozzá tartozó Gyermekek és Ifjúsági Alapprogrammal), másrészt pedig a közigazgatási minisztérium berkein belüli miniszteri biztos iroda, aki alá TÁMOP-os forrásból finanszírozott Új Nemzedék Jövőjéért Program és - 2012-es megszüntetéséig - a Mobilitás tartozott. A kettős struktúra csak 2014-ben olvadt össze, amikor is minden terület az erőforrás minisztérium alá került. Ugyanettől az évtől datálódik, hogy a rendszerváltás óta először az országgyűlési bizottsági struktúrában nincs legalább nevében is „ifjúsági” bizottság, mivel a terület a Kulturális Bizottság hatáskörébe tartozik⁵³.

A 2011. óta 3 milliárd forintból működő (majd újabb 5 milliárdot kapó) Új Nemzedék Jövőjéért Központ és megyei kontaktpontjai kapcsán az állam állami szintre emelte (?) egy ifjúsági irodahálózat működtetését, mely elvben közvetlenül a fiataloknak nyújtja szolgáltatásait. Ezek közé tartozott az egyéni és csoportos pályaválasztási, életvezetési, elhelyezkedési tanácsadás, közösségi tér biztosítása a tartalmas időtöltéshez, különböző szakmai és szabadidős programok szervezése, valamint felkereső ifjúságsegítő munka. A projekt, s így az irodák fő célja volt az iskolán belül és azokon kívül életpálya-építési szolgáltatások biztosítása. A Program több helyen, közvetett módon az oktatási intézményrendszert használta a fiatalok eléréséhez, és kevésbé fontos cél volt a fiatalok becsábítása az irodákba. A három éves program 2015. szeptember 1-jétől átadta helyét egy újabb, öt éves projektnek, melynek céljai a fiatalok munkába állítása és a családalapításra felkészítés lett. Mái szakmai közbeszéd tárgyát képezi, igazgatási kompetencia-e a helyi

⁵² Az Orbán-kormány számos a területet (is) érintő jogszabályon változtatott, a Polgári Törvénykönyv, illetve további jogszabályok változtatása a civil szervezetek alapításáról, a felelősségi körök szigorodásáról pl. visszatartó erővel bír a civil - és ezáltal az ifjúsági - önszerveződés tekintetében (Kaszás, 2015).

⁵³ Kaszás, 2015

ifjúsági munka, és hogyan működhet jól egy uniformizált, központilag irányított állami irodahálózat.

Az állami finanszírozás leépülése és az uniós forrásokra támaszkodás miatt a TÁMOP koraként is jellemzett időszakban⁵⁴ az ifjúságügy még inkább kikerült a fókuszból: az állam nem magára költött forrásai szűkülnek, a szakma által másfél évtizede követelt ifjúsági törvényről már hangzatos szlogenek sem szólnak⁵⁵. A szakmára jellemző sajátos „sikerként” értelmezhető, hogy a Zánkai Gyermek és Ifjúsági Központ 2013-ban átkerült az Erzsébet Program fenntartásába, így egy rendszerváltás óta hordozott kolonctól sikerült szabadulni (Zánka vitte el az összes ifjúsági feladatellátásra rendelt költség 40%-át)⁵⁶.

A magyar ifjúságpolitika alapjaiban szakadt el ez idő tájt a fiataloktól: észlelési rádiusza a pálinka hungaricum, marihuána rossz horizontjáig terjed⁵⁷. Ezen túlmenően az ifjúsági ügyek meglehetősen széttöredeztek. A vidéki fiatalokkal a Hermann Ottó Intézet (FM), az önkormányzatokkal a BM, a közvetlen ifjúsági ügyekkel az EMMI és a Család- Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet (CSINI, korábban Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet NCSSZI) foglalkozik. Ezen utóbbi háttérintézmény, működteti az Európai Unió Erasmus+ programot, amely komoly lehetőség a fiatalok uniós mobilitásában és identitásának kialakításában (Európai Önkéntes Szolgálat, ifjúsági cserék stb.), de tényleges ifjúság szakmai koordinatív funkciót az intézet elvértve tölt csak be (ez alól talán csak az információs hálózatként működő Eurodesk hálózat koordinálása kivétel).

A kormányzat ezen túlmenően nem hozott létre legitim civil kormányzati párbeszédet, pusztán a saját igazgatási egyeztető felületét (ISZEF) bővítette fel civil jelentkezőkkel. Ugyanakkor sem a témák kijelölésénél, sem a döntések végrehajtásánál, sem az ülések összehívásánál nem volt és nincs szerepe az államigazgatáson túli szereplőknek. Külön kiemelendő a versenyztetés nélkül a Cserkészszövetség részére juttatott több mint egy milliárd forint, amely híven jelzi a baráti szereplők kedvezményezését és a szolgáltatásalapú szemlélettől való kormányzati idegenkedést. A hazai nepotizmussal viszont ellentétes folyamatot jelez, hogy a valós szolgáltatást nyújtó civil szervezetek több vezetője választatott meg európai, nemzetközi pozícióba. Miképp az ifjúsági ügyekkel foglalkozó uniós biztost is Magyarország adja, bár ebből a magyar ifjúsági szervezetek túl sokat még nem profitáltak.

Az utóbbi éveket az átláthatatlan, kapkodó jogalkotás jellemezte, amelynek működési teréből az ifjúságügy jórészt kimaradt: máig sem jött létre az ifjúsági törvény. Az ifjúsági feladatokat a jogszabály az önkormányzatok hatáskörébe utalja, de miképp korábban sem, most sem írja elő, hogy ezen ügyek mögött mit kell érteni. Így ahány önkormányzat, annyi féleképpen értelmezi azt a táborból, a cselekvési terven át, az ifjúsági irodán keresztül, az ifjúsági önkormányzat, vagy épp az alibizésig, semmittevésig. Ezért követeli a szakma mintegy negyedszázada az ifjúsági törvény megszületését, amely azon túl, hogy ezen kérdéseket rendezné, szinergikus hatással lehetne a szakmai szereplőkre, folyamatokra, szerkezetépítésre.

Az ifjúsági területre nagy hatással levő civil szektornak azonban kijutott a jogi szabályozás hektikus aktivitásából. Mind az új Polgári Törvénykönyv, mind az ehhez igazított civil szervezeteket szabályozó joganyag olyan adminisztrációs terhet rótt a szervezetekre, amellyel sokan nem, vagy csak főtevékenységüket hibernálva tudtak eleget tenni, miközben meg kellett küzdeniük a bíróságok önkényességével, hónapokig történő hallgatásával, józan észnek ellentmondó jogértelmezésével még magyar viszonyokhoz mérten is kiemelkedő bürokráciájával⁵⁸.

Tanulás és környezete

2010-től az oktatás a Nemzeti Erőforrás Minisztériumba (később Emberi Erőforrások Minisztériuma) integrálódott. Jelenleg államtitkársági szinten jelenik meg az oktatás kormányzati szabályozói szerepe. A kormányzat 2010 végére olyan törvényalkotási koncepciót hozott nyilvánosságra, melyek mind a köz-, mind pedig a felsőoktatás területén átfogó törvényi újraszabályozást helyezett kilátásba. 2012 szeptemberétől lépett hatályba az új

---

⁵⁴ Oross, 2016

⁵⁵ Nagy, 2014b

⁵⁶ Tóbiás, 2015

⁵⁷ Nagy, 2014b

⁵⁸ Nagy, 2015c

ún. köznevelési törvény, amely már nevében is jelezte a szemléletváltást. Ekkor vezették be a minden napos testnevelést első, ötödik és kilencedik évfolyamoktól kezdődően, de ennek feltételei sokszor hiányoztak (így került sor folyosói testnevelési órákra, egy napra összevont kétnapos testnevelési alkalmakra és ún. elméleti tornaórákra).

A 2013/2014-es tanévtől bevezetésre került a kötelező erkölcs és hittan oktatás felmenő rendszerben, első és ötödik osztálytól, órarendi keretek között. A bevezetés háttérében ismét a szemléletváltás állt. Eszerint az erkölcsstan oktatása az állam feladata. A gyermek gondviselői megválaszthatják, hogy hittanra vagy erkölcsstanra járatták gyermeküket. Azon pedagógiai vitákon túl, hogy vajon valóban az állam hivatott-e az erkölcsiség alapvetéseinek oktatására, illetve, hogy a mai társadalomban jóval hasznosabbnak tűnő ismeretek vajon miért nem férnek bele a tananyagba (vö.: az egészségfejlesztés, az infokommunikációs technikák és veszélyeik, a pénzügyekkel való foglalkozás, vagy akár a Kresz), felmerülnek a tovább növelt iskolai túlterhelés és a hit személyességének problémáján túl személyiségi jogi aggályok is. A választás ugyanis arra kényszeríti a szülőt, diákot, hogy megossza meggyőződését az iskolával, így a személyes adatok sorába tartozó információ kerül a köz elé. Ugyanettől a tanévtől került bevezetésre az egész napos iskola fogalma, ahol a gyermeknek délután 16 óráig foglalkozásokat tartanak, és a szülő csak igazgatói, egyedi engedéllyel viheti el gyermekét az oktatási intézményből (vö. pl.: orvosi vizsgálat esete vs. engedélyezettési kötelem). Ugyanakkor az elnevezés nem a neveléstudomány által használatos valódi egész napos fejlesztő, segítő, támogató tevékenységet takar – hanem némi szalonrasszista éllel⁵⁹ – a gyerekek egésznapos kontrollja (a legtöbb iskolában ugyanis délután pusztán a leckeírás feladatának felügyeletét látják el olyan tanárok, akiknek nincs még az óraterhelése).

Ugyancsak 2013-ban fogadta el a parlament a tankönyvpiac államosításáról szóló törvényt, mely alapján évfolyamonként, és tantárgyanként két tankönyvből lehet választani az iskoláknak, korlátozva ezzel a pedagógusi autonómiát, közvetve a fiatalok motiválhatóságát, és csak formálisan segítve az esélyegyenlőséget. A tankönyv uniformizálását folyamatos eljárási (értsd: a könyvek évkezdéskori beszerezhetetlensége) és módszertani (értsd: tartalmi, taníthatósági, fogalmi) kritikák fémjelezték. 2014-től tovább szigorodott a rendszer: csak azon könyvek számítanak tankönyvnek, amit az erre létrehozandó szerv ad ki, vagy a miniszter döntése alapján felveszik a tankönyvjegyzékbe. A rendszer súlyosan korlátozza a tanszabadságot, a pedagógusok autonómiáját. E mellett a könyvek színvonalát, a történelem és irodalom tankönyvek politikai torzításait több fórum bírálja folyamatosan.

2012. szeptember 1-jén a kormány létrehozta a Klebelsberg Intézményfenntartó Központot (KLIK), mint az oktatásért felelős miniszter irányítása alatt működő központi hivatalt. A pedagógusi esélyegyenlőséget szolgáló célt súlyos megvalósítási problémák jellemezték: bonyolult és teljesíthetetlen iskolaszervezési eljárások, pedagógusi fizetések sokhónapos késése, súlyos alulfinanszírozottság. 2016-ban az állandósult elégedetlenség és a KLIK működésképtelensége miatt 58 tankerületi központba szervezték az irányítást.

2013-ban létrejött az iskolai közösségi szolgálat, amely szerint az érettségi feltétele lesz 50 órányi közösségi munka 2016. után (korábban ezt kötelező önkéntességnek keresztelték el, ami az önkéntesség fogalmi keretei, a szabad akaratból végzett tevékenységet forgatja ki önmagából). Az érzékenyítés fontosságára hangsúlyozó cél nemessége korántsem biztos, hogy kompenzálni képes a megvalósítás botlásait: a kötelezőség inkább elriaszt, megágyazva ezen a téren is a féllégális „igazoláspiacnak”.

2015-től a kormány saját bejelentése szerint bevezette a szakképzésben azt a módosítást, miszerint mindenki két OKJ szakmát szerezhet meg ingyen, korhatári megkötés nélkül, amely előnyt jelenthet a fiatalok munkavállalási esélyei kapcsán. (Valójában a két ingyenes szakképzést korábban bevezették: l. a 2003. évi XXIX. törvényt a szakképzésről szóló 1993. évi LXXVI. törvény módosításáról.) Emellett az ún. HÍD program nyújtott segítséget a szakképzésben elsősorban a hátrányos helyzetű fiataloknak.

Ebben az időszakban az Ifjúság 2000 kutatói által jegyzett forгатókönyv látszik megvalósulni (legalábbis a kevesebb egyetemista, több szakmunkás ügyben). Évről évre szűkültek az államilag finanszírozott helyek, és 2012-ben, a felsőoktatásban tanulók esetében a kormány bevezette volna a hallgatói szerződés intézményét, amely azt jelentette, hogy minden állami

⁵⁹ Az iskolákban az aggódó szülőt sokszor azzal nyugtatták: ez nem «nekünk» szól, kedves Anyuka/Apuka.

finanszírozásban tanuló a diploma megszerzése után Magyarországon kellett volna maradjon a képzési idő négyeszeresének megfelelő ideig, ellenkező esetben súlyos pénzügyi bírságra számíthatott. Erre reakcióként azonnal megindultak a szervezkedések, tüntetések, egyetemfoglalások, a hallgatók tiltakoztak a közkeletű nevén röghöz kötés ellen. Ám mindez sikertelennek bizonyult és mégis bevezetésre került a hallgatói szerződés. Ez a bevezetés pillanatában még nem volt utánkövethető, így számtalan jogi kiskapun keresztül több hallgató vissza tudott lépni a szerződésben foglaltaktól, éppen ezért többen nyilvánosan égették el szerződésüket.

Továbbá leszállították a tankötelezettség korhatárát 18 évről 16 évre, amely az oktatáspolitikai szakértők szinte egybehangzó véleménye szerint nemhogy akadályozza a hátrányos helyzetűek lemorzsolódását, hanem sokkal inkább elősegíti azt. Magyarország az uniós országokat tekintve korábban az elsők között volt, ahol a nagykorúság elérésének időpontjára tették a tankötelezettség felső korhatárát. Ennek az volt a célja, hogy a rosszabb életkörülmények között élő fiatalok esélyt kaphassanak tanulmányaik befejezésére. Éppen ezért rendkívül eszköztelenné válnak a szakemberek a 16. életévüket már betöltött, de 18. életévüket még be nem töltött fiatalok iskolakerülésével kapcsolatban. Hiszen a 16. életévet betöltött személy esetében – bár fiatalok személyéről beszélünk, akit védelembe ugyan lehet venni – nem lehet mit előírni neki teljesítendő feladatként, hiszen már nem köteles iskolába járni. Ezzel folyamatosan szembesülnek mind a pedagógusok, mind pedig a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek.

Munkaerőpiaci esélyek

A 2010-es Kormányprogramban meghirdették a rugalmas és családbarát munkaerőpiac létrehozását, illeszkedve az Európai Unió rugalmas biztonság gondolatosságához (Kormányprogram, 2010). A rendszerváltás óta ez az eddigi legtermékenyebb időszak, ha kizárólag az intézkedések számát nézzük, ebben a ciklusban foglalkoztak legtöbbször a foglalkoztatáspolitikával. (A törvények és jogszabályok számának növelése a Fidesz-kormányzás általános jellemzője.)

A 15-19 éves korosztályban a munkanélküliségi ráta a kilencvenes évektől egyre növekvő tendenciát mutatott. A 24-29 éves korosztályban a csökkenés egészen a 2008-as gazdasági világválságig megmutatkozott, amely időszak után mind a három vizsgált korcsoportban (15-19, 20-24, 25-29 évesek) jelentősen megugrott a munkanélküliségi ráta. A munkanélküliek magas száma és az elhelyezkedési gondok oda vezettek, hogy kialakult egy újfajta állapot, a tartós munkanélküliség állapota már ebben a fiatal korban is⁶⁰. A fiatalok munkanélkülisége azonban nem csak hazánkat sújtó probléma. Az Európai Unió prioritásként foglalkozik a kérdéssel, mértékének enyhítése céljából. Dél-Európa országaiban soha nem látott mértékben váltak munkanélkülivé a fiatalok (közel 40%).

Magyarországon 2012-ben a dolgozó fiatalok 89%-a alkalmazotti státuszban volt. A szakmunkás foglalkozás teszi ki a legnagyobb csoportot, összesen 31%-ot, a diplomás foglalkoztatottak 36%-ra tehetőek, a betanított és segédmunkások pedig a dolgozó fiatalok mintegy egyötödét, azaz 21%-ot tesznek ki. A megkérdezett fiatalok 4%-a rendelkezett saját vállalkozással, 7%-uk pedig vezetői pozícióban volt. A határozatlan idejű munkaszerződések száma nagyságrendekkel visszaesett, helyébe a határozott idejű, illetve a megbízási szerződés lépett, aminek hatására nem meglepő, hogy a megkérdezettek nagyobb arányban számoltak be bizonytalanságról, illetve a munkahelye elvesztésének aggodalmáról annak ellenére, hogy a foglalkoztatási ráta mindhárom vizsgált korcsoport esetében kedvező irányba mozdult el. Gazdaságilag aktívnak a fiatalok 39%-a vallotta magát, 15%-uk inaktív volt⁶¹.

A korosztályi adatokat tekintve, 2014-ben – az országos helyzethez hasonlóan –⁶² a fiataloknál is javuló helyzetet látunk, ugyanis a 20-24 éves korosztály foglalkoztatási rátája 40%, a 25-29 éves korosztályban 73%. Hogy ez hogyan függ össze a közfoglalkoztatással és a fiatalok külföldre vándorlásával, illetve mennyiben tudható be a piac jobb működésének és kormányzati intézkedéseknek, arról nincs információnk.

Foglalkoztatási ráta korcsoportok szerint (%)

---

⁶⁰ Horváth 2016

⁶¹ Domokos, 2013

⁶² L. Foglalkoztatási fejezet

Év/korcsoport	15-19	20-24	25-29
2010	2,0	33,5	65,8
2011	1,9	33,1	67,0
2012	1,8	33,6	67,4
2013	2,3	35,7	69,0
2014	3,4	40,5	73,0

(Forrás: KSH)

Munkanélküliségi ráta korcsoportok szerinti megoszlásban (%)

Korosztály	2010	2012	2014
15-19	45,5	51,7	38,4
20-24	24,9	26,4	18,7
25-29	14,2	13,8	9,4

(KSH)

2012 végén az Eurofound (Európai Alapítvány az Élet- és Munkakörülmények Javításáért) publikálta az ún. NEET fiatalokra vonatkozó európai adatokat. A NEET fiatalokon azt a csoportot értjük, akik sem az oktatásban, sem a munkaerő-piacon nem jelennek meg⁶³. A NEET-fiatalok köre meglehetősen heterogén. Legnépesebb alcsoportjukat jellemzően a hagyományosan munkanélküli fiatalok alkotják. Más kiszolgáltatott alcsoportjaikba tartoznak a betegek, a fogyatékkal élők, valamint azok a fiatalok, akik gondozóként mások gondját viselik. A nem kiszolgáltatott alcsoportokba azok tartoznak, akik munkájukat és tanulmányaikat önként szüneteltetik vagy alkotótevékenységet (művészetek, zene, önképzés) folytatnak. Az alacsony képzettségűek, a bevándorlók, illetve a fogyatékkal vagy valamilyen egészségügyi problémával élő fiatal társaiknál nagyobb eséllyel válnak a NEET-csoport tagjává⁶⁴. Magyarországon a 24 év alattiak körében a NEET-ráta európai összehasonlításban alacsonynak mondható (13%), viszont a 25-29 éves korosztályban magas (25%).

Itthon 2015 elején indították újjára az ifjúsági garancia programot, amely a 25 év alatti NEET fiatalok foglalkoztathatóságát segítő kormányzati program, amely a tervek szerint több lépcsőben valósul meg, 2017 év végéig azokat a fiatalokat szólítják meg, akik több mint 6 hónapja regisztrált álláskereső. Ez a kormányzat adatai szerint 174.000 főre tehető⁶⁵. A program garantálja, hogy a fiatal a programba kerülés után 4 hónapon belül konkrét foglalkoztatási, vagy képzési ajánlatot kap.

Ugyancsak 2015-ben indították el a külföldön dolgozó magyar fiatalok hazacsábítása érdekében a Gyere haza fiatal programot. Ennek lényege, hogy alternatívát próbáljon nyújtani a kinti étellel szemben, ezt lakhatási, letelepedési támogatással, illetve megfelelő munkahely biztosításával próbálják elérni. Az Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. (OFA) adatai szerint összesen 52 fiatal jött haza, az erre a célra elkülönített 100 millió forintból (konzervatív becslések szerint is többszázézer fiatal dolgozik külföldön)⁶⁶. 2015. december elsejéig 3500 fő regisztrálta magát a program honlapján, 412 fő töltötte ki a programba való tényleges csatlakozáshoz szükséges nyilatkozatokat, a partnercégek száma 125, náluk összesen 1208 betöltetlen állás van.⁶⁷

⁶³ Oktatásfejlesztési Központ, 2013

⁶⁴ Oktatásfejlesztési Központ, 2013

⁶⁵ www.ifjusagigarancia.hu, 2015

⁶⁶ Nagy, 2015

⁶⁷ OFA, 2015

VII. Formabontó megoldások

Nemformális tanulás

A tanulási szinterek tekintetében meg kell különböztetnünk formális, informális és nemformális tudásszerzést⁶⁸. A tanulás posztmodern modellje igyekszik egységes koncepcióba helyezni (elméletét tekintve a LLL, LWL értelmezésével a tanulás fogalmilag és tevékenységi értelemben is leválik az iskoláról), s ez a gyakorlatban is megjelenik: az ember egész élete során meglévő tudásvágyának kielégítését (lifelong learning) és a különböző tanulási módokat (lifewide learning). Míg régen egy lassan változó világban elegendő volt egy életre az iskolapadban magunkévá tenni az előre meghatározott (mert meghatározható) tudásanyagot, addig mára a tudásanyagok mennyisége és avulása sokkal gyorsabb, s a szükséges tudás megszerzéséhez nem csak a formális oktatási rendszer szolgálhat segítségül. A lifewide learning, valamint a formális, nemformális, informális tanulási módok (amelyek mára nem csak neveléstudományi elképzelésként, de pedagógiai valóságként is teret nyertek) tükrében lényegében megszűnik a hagyományos intézményes terek, szervezetek, így az iskola kiemelt tárgyalásmódja, de kizárólagossága mindenképp⁶⁹. A meghatározás elméletben, tudományos reflexióban már korábban is megkerülhetetlenné vált, gyakorlatban pedig a rendszerváltás után lett valósággá. Ugyanakkor míg a mindennapokban ez már jelentkezett, az oktatásirányítás a nemformális tanulást tulajdonképpen a 2002-2010-es kormányzati ciklus alatt fogadta be a köztudatba (OECD-project). Mindehhez a forrásokat az EU Egész életen át tartó tanulás programja biztosította, amely a felsőoktatásban résztvevőkön (Erasmus) kívül a szakképzésben (Leonardo), a közoktatásban (Comenius), valamint a szakmától független felnőttoktatásban részesülőket (Gruntvig) is támogatta. Ezzel szoros kapcsolatban működik 2000-től a Youth, 2007-től a Youth in Action programok, amely kifejezetten a nemformális tanulást részesítik előnyben (pl.: European Voluntary Service). Mindezen erőfeszítések egyelőre nem eredményezik a felnőttkori tanulás elterjedését, ebben Magyarország az egyik sereghajtó az európai mezőnyben.

A hazai programok közül a Tanoda-program mutat jelentősebb nemformális kapcsolódásokat. A *tanodák*: olyan intézmények, amelyek amellől, hogy megpróbálnak hozzájárulni tanulóik iskolai sikerességéhez, csökkentik a tanulók szociális hátrányokból fakadó nehézségeit. Ellentmondásos intézmények: ha az iskola jól töltene be hátránycsökkentő és integráló feladatait, nem lenne rájuk szükség. A mai állapotokat tekintve, azonban hézagpótlóak, amit 2016-ig az állam is olykor elismert különböző támogatásokkal, programokkal. 2016-ban azonban az uniós forrásokból finanszírozott Tanoda-pályázatokon a korábbi tanodákat működtető szervezetek rendre kiestek⁷⁰.

A vállalkozóvá válás esélyei

Saját vállalkozás indítására (önfoglalkoztatás) a fiatalok felkészületlenek, kevesen ismerik a vállalkozási tevékenység során támasztott követelményeket. Sokszor csak „menet közben” jönnek rá a felelősségi viszonyokra és a kockázatvállalás esetleges negatív következményeire. Az önálló lábra állást az állam segítsége is alig kíséri. Az önfoglalkoztatóknak a működésük első napjától fizetniük kell a közterheket, átmeneti időszakot nem jelöl meg a tb törvény. S bár 2009-től az önfoglalkoztatóvá válásra lehetett legfeljebb 3 millió forint értékben pályázni ezt 2012-ben 4955-en, 2013-ban 5091-en tudták igénybe venni⁷¹. Civil szervezetek közül több foglalkozik a vállalkozásra való felkészítéssel – főként az üzleti terv meglétét követően. Hiányzik azonban a teljes spektrumú, személyre szabott vállalkozói képzés, amely az ötlettől

---

⁶⁸ A formális tanulás oktatási és képzési alapintézményekben valósul meg, és elismert oklevéllel, szakképesítéssel zárul. A nem formális tanulás az alapoktatási és képzési feladatokat ellátó rendszerek mellett zajlik és általában nem zárul hivatalos bizonyítvánnyal.

A nem formális tanulás lehetséges szintere a munkahely, de megvalósulhat civil társadalmi szervezetek és csoportok tevékenységének a keretében is. Megvalósulhat olyan szervezetek vagy szolgáltatások révén is, amelyeket a formális rendszerek kiegészítése céljából hoztak létre.

Az informális tanulás pedig a hétköznapok vejejárója. A formális és nem formális tanulási formákkal ellentétben, az informális tanulás nem feltétlenül tudatos tanulási tevékenység, és lehetséges, hogy maguk az érintettek sem ismerik fel tudásuk és készségeik gyarapodását Memorandum, 2000. Mindez rendkívül fontos szerepet játszik az egyéni életpálya kialakításában.

⁶⁹ Trencsényi-Nagy, 2016

⁷⁰ Olyan szervezetek jutottak forráshoz, amelyek szakmai színvonala megítélhetetlen, nemcsak azért, mert ezen szervezetek többségének nincs ilyenirányú tapasztalata, hanem azért is mert jórésztük pályázatát ugyanazon pályázattíró szervezetek írták – jobbjára egykaptafára készült tervekkel.

⁷¹ M6d, 2014

segíti a fiatalokat a felkészülésen és vállalkozásalapításon át a működtetés közbeni problémák megoldásában .

VIII. Összefoglalás

Az iskola, mint intézmény részben alakítója, részben közvetítője a valóságnak. Az oktatás, minden kormányzat idején megkapta a „nemzeti ügy” jelzõt, azonban kérdéses, hogy valóságosan melyik volt az, amelyik tényleg ennek tekintette az oktatást. A Pisa vizsgálatok és hazai tapasztalatok szerint a diákok teljesítményei nemzetközi összehasonlításban alacsonyak, az esélyegyenlõtlenségek tartós átörökítése és a növekvõ szegregáció továbbra is a nemzetközi szinttõl való elmaradást készítik elõ. Félõ, hogy a rengeteg változás sokkal inkább bizonytalanságot jelentett a hazai köz és felsõoktatás, szakképzés és felnőttoktatás szereplõinek – beleértve a tanulókat, és a dolgozókat is – mintsem progressziót jelentett volna számukra. Az oktatáspolitikának és a piaci igényeknek a közelítése nagy segítség lenne, hogy bármely fiatal jobban és sikeresen szerepeljen a munkaerõ-piacon, de ehhez az kell, hogy már az oktatásban megszerezhesse azokat a képességeket és kompetenciákat, amelyek majd az adott munkakör betöltéséhez szükségesek. A kormányzat újabb szakképzési reformtervei (például az iskolai tanmûhelyek vállalati tanmûhelyekkel kiváltása, illetve az ún. duális képzés fejlesztése) ezt a célt látszanak szolgálni. Minimális követelmény lenne, hogy az iskolát csak valamilyen „munkaerõpiaci belépési esélyt” jelentõ végzettséggel lehessen elhagyni – ez azonban nem került jogszabályba. Ezt tette végképp lehetetlené a 16 évre leszállított kötelezõ iskolai korhatár.

A fiatalok életkezdesi esélyei romlóak. Elsõ munkába lépésük képzettség nélkül szinte lehetetlen, de magas végzettség mellett is nehezedik. A különbözõ kormányzatok beavatkozásai ellentmondásosak is: korábban elfogadták, hogy a munkanélküli pályakezdekõk létfenntartását támogatni kell, utóbb ezt megszüntették. A támogatásokat a továbbiakban a munkáltatók ösztönzésére fordították, változó sikerrel. A közmunka jelenti a képzetlenek számára az elsõ esélyt. Az iskolai korhatár 16 évre leszállítása – talán az ifjúságot érintõ leginkább téves intézkedés – óta a közmunka korai elérése vált a legfiatalabbak számára is a „reményteli” kezdet. Az új erőfeszítések, mint az Ifjúsági Garanciaprogram, ígéretesek, de kérdéses, hogy a kormányzat képes-e a szükséges feltételeket, személyes szolgáltatásokat biztosítani.

A rendszerváltás óta kiforrott ifjúsági terület jogi szempontból alig szabályozott, a kevés írott dokumentum pedig több esetben - az egész szakterületet átfogó szabályozása helyett - párhuzamosságokkal teli és/vagy funkció nélkül marad (pl. Új Nemzedék Program vs. NIS viszonyrendszer). A szakma régen óhajtott törekvése az ifjúsági törvény megalkotása, ami eddig háromszor (2000, 2006, 2009) fulladt kudarcba. Csaknem minden jelentõs ifjúsági ernyõszervezet (Ifjúságsszakmai Együtmûködési Tanácskozás, Nemzeti Ifjúsági Tanács) programjában szerepel az ifjúsági törvény megalkotása, amely jogilag is rendezhetné a kormányzati és önkormányzati intézmények eddig meghatározatlan fiatalokkal kapcsolatos feladatait.

Nem csoda, ha a kutatások többsége szerint⁷² növekszik a fiatalok körében az apolitikusság és a politikához, közélethez társuló negatív attitűd, ezzel párhuzamosan a közéletet nem elutasítók körében a szélsőséges (esetünkben jobboldali) alternatíva elfogadottsága. Jellemzõ, hogy a fiatalok kevesebb, mint egyhatoda rendelkezik csak valamilyen szervezeti tagsággal, zõmmel sportegyesületekben vagy egyházi szervezeteknél⁷³. Hiszen hazánk egyik legfontosabb szocializációs öröksége a közösségit felváltó, atomizált érdekérvényesítés érekkijárássá süllyedõ „hagyománya”, ami mára a fiatalok körében is általános jelenséggé vált, s ennek következménye a fiatalok világában (is) a befelé fordulás, a létbizonytalanság, ezzel párhuzamosan pedig a tartósan rossz társadalmi közérzet⁷⁴ .

A rendszerváltás óta egyik kormányzat sem dolgozott ki és tett mélyreható, az érintettek bevonását szem elõtt tartó célkitûzéseket⁷⁵. A mindenkori ifjúságpolitika aktuális „széljárások mentén” reagál, a legjobb esetben is instabil és idõszakos szakmai struktúrákat teremt,

⁷² Szabó, 2015; Székely, 2013

⁷³ NIS,2009

⁷⁴ Ságvári, 2008

⁷⁵ Beke-Ditzendy-Nagy, 2004

amelynek jellegzetessége a folyamatos átalakulás és megszakítottság. A hazai ifjúságpolitika 2008-ban kiadott Európai Unió vizsgálatára szerint a szektor „1990 óta nem töretlenül fejlődött, az ifjúságpolitikai infrastruktúrája csak részben alakult ki, a szerep- és felelősségi körök tisztázatlanok, és hiányzik az ifjúság, ifjúságpolitika és ifjúsági munka egységes felfogása. A fiataloknak nyújtott tájékoztatás tűnik az ifjúságpolitika legfejlettebb és legbejártottabb területének, ahol egységes követelmények és hálózatok is léteznek”⁷⁶.

20 éve hazánkban van az unió egyik ifjúsági központja, 2014 óta Európa ifjúságpolitikai területért felelős biztosa is magyar. Mindez erős hazai ifjúságpolitikát sejtet, de sajnos ez nem igaz: hazánkban erősen fel kell zárkózni az európai szinthez, a látszateredményeken túl is. Az Európai Unió ország jelentése⁷⁷ sem fest rózsás képet a magyar ifjúsági munka állapotáról, különösen az uniós országokkal való összevetésben. Sajátos módon mégsem ezek, hanem más ügyek kaptak reflektorfényt, jó felük negatív konnotációban említve a fiatalokat, ifjúságügyet. Bár nem elsősorban ifjúsági relevanciájú, de erős kötődése miatt az ifjúsági világ felé itt említendő a Norvég Civil Támogatási Alap esete⁷⁸, illetve az erre a magyar civil szervezetek által válaszul születő Maci-kampány. E területet fémjelzi a nyilvánosságra került gólyatábori nemi erőszakok ügye is.

A folyamatos megszakítottság, az állandóság hiánya, a stratégiai fejlesztés helyetti pusztán projektvezéreltség, az állandó irányváltások lehetetlenné teszik a stabil, kiszámítható építkezést⁷⁹. Ennek tükrében kiemelendő, hogy az egyik legfontosabb ifjúságügyi szereplő, a magyar kormány a saját maga által kijelölt úton halad, nem különösebben érdekli ki és miként reagál a döntéseire, különösen nem ezek hosszú távú hatásai. Ifjúsági döntései (is) nem egyszer keltik fel az uniós intézmények, politikusok figyelmét. De ennél még súlyosabb probléma, hogy az állandó változások a fiatalok számára nem progressziót, reformot, előrelépést jelentenek, hanem sokkal inkább bizonytalanságot, az igazodási lehetőségek elvesztését. Ifjúságkutatói adatok szerint⁸⁰ mára a fiatalok által megjelölt legégetőbb problémák első helyét a hagyományos problémákkal (lakás, család, munkahely) szemben a kilátástalanság vette át. Nem csoda hát, hogy a migráció, ezen belül is a kivándorlás kérdése lett az egyik leginkább akut ifjúsági probléma. Bár a jelenség összetársadalmi szintű, a fiatalok a legdinamikusabb társadalmi csoport, akik elsősorban a „lábukkal szavaznak”. Szakértői becslések szerint már mintegy 7-900 000 állampolgár ment külföldre az elmúlt öt évben és a folyamat egyre gyorsulni látszik. A tanulók majd fele (45%), a 35 éve alattiak több, mint harmada (33%) tervezi elhagyni az országot⁸¹.

Irodalom

Magyar Köztársaság Országgyűlése (2009): 88/2009. (X. 29.) OGY határozat a Nemzeti Ifjúsági Stratégiáról 2009-2024, Budapest

Magyar Köztársaság Országgyűlése (2004): 2004 évi CV törvény – a honvédelemről és a Magyar Honvédségről

A Gyere haza fiatal program honlapja: www.gyerehazafiatall.hu (utolsó látogatás 2015. 12. 07.)

A KLIK honlapja: <http://klik.gov.hu/>, letöltve: 2015.12.10.

A Központi Statisztikai Hivatal honlapja: www.ksh.hu

A Magyar Szülők Országos Egyesülete honlapja: <http://www.mszo.hu>, letöltve: 2015.12.10.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat honlapja: www.munka.hu, letöltve: 2015.12.08

Az Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft honlapja: www.ofa.hu, letöltve: 2015.12.10.

Bauer Béla, Szabó Andrea, Máder Miklós, Nemeskéri István (2003): Ifjúsági rétegek az ezredfordulón. Új Ifjúsági Szemle 1.szám

Beke Márton, Ditzendy Károly Arisztid, Nagy Ádám (2004): Áttekintés az ifjúsági intézményrendszer állami és civil aspektusairól, Új Ifjúsági Szemle, 3. szám

Berényi Eszter (2008): Ifjúság, iskola, oktatás. in: Új Ifjúsági Szemle, VI. évfolyam 2. szám

---

⁷⁶ Walther, 2008

⁷⁷ Working with young people: the value of youth work in the European Union, Country Report, Hungary, 2014

⁷⁸ Nagy, 2015c

⁷⁹ Oross, 2016

⁸⁰ Fazekas-Nagy, 2016

⁸¹ Tárki 2015

Bocsi Veronika (2016): Expanzió és szelektivitás – oktatási helyzetkép az ezredforduló után, in Székely - Nagy (szerk.): Negyedszázad, ISZT Alapítvány – Excenter – Iuvenis, Budapest

Bourdieu, Pierre (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, Róbert (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei, Új Mandátum, Budapest

Csehné Papp Imola (2011): Foglalkoztatáspolitikai, Digitális Tankönyvtár, letöltve: 2015. 11. 09.

Csorba Judit (2006): Foglalkoztatáspolitikai (oktatási segédanyag), Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitikai Tanszék, Debrecen,

Domokos Tamás (2013): Magyar fiatalok és a demográfiai átmenet, in Székely (szerk.): Magyar Ifjúság – Tanulmánykötet, Kutatópont, Budapest

Fazekas Anna, Nagy Ádám (2016): Generációs problématerkép, in Székely - Nagy (szerk.): Negyedszázad, ISZT Alapítvány – Excenter – Iuvenis, Budapest

Fazekas Károly, Scharle Ágota (szerk.) (2012): A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990–2010, Budapest,

Gere Ilona (2001): Ifjúsági munkanélküliség: a probléma jellemzése, eddigi intézkedések hatása, további teendők, Szociális Szakmai Szövetség, Budapest

Gyöngyösi Krisztina, Geist Gábor (2008): Fiatalok foglalkoztatottsága, munkaerő-piaci helyzete, Új Ifjúsági Szemle

Halász Gábor (2011): Az oktatáspolitikai két évtizede Magyarországon: 1990-2010

Horváth László (2016): A munka alapú társadalomból a munka alapú társadalomba: munkaerő-piaci státusz-életút – tervek, munkanélküliség, in Székely - Nagy (szerk.): Negyedszázad, ISZT Alapítvány – Excenter – Iuvenis, Budapest

Ifjúsági Garancia Program – www.ifjusagigarancia.hu, letöltve: 2015.12.10.

Kaszás András (2015): Köz- és szakpolitikai tér, in Nagy Ádám (szerk.): Miből lehetne a cserebogár? Jelentés az ifjúságügyről 2014-2015, ISZT Alapítvány – Excenter – Iuvenis, Budapest

Kelemen Elemér (2003): A Rendszerváltás és az iskola. In: Iskolakultúra, 6-7

Kertesi Gábor-Köllő János (2006): Felsőoktatási expanzió, „diplomás munkanélküliség” és a diplomák piaci értéke, Közgazdasági Szemle, március

Kiss Paszkál (2014): Interjú Pokorni Zoltán oktatás-politikussal, az első Orbán kormány oktatási miniszterével. In: Felsőoktatási Műhely, február

Kormányprogram 1994: A Magyar Köztársaság Kormányának programja 1994–1998, Budapest, 1994

Kormányprogram 1998: Az új évezred küszöbén, Kormányprogram a polgári Magyarorszáért 1998-2002, Budapest, 1998

Kormányprogram 2002: Cselekedni, most és mindenkiért! A nemzeti közép, a demokratikus koalíció Kormányának programja, Budapest, 2002

Kormányprogram 2006: Új Magyarország, Szabadság és szolidaritás, A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarorszáért, Budapest, 2006

Kormányprogram 2010: A Nemzeti Együttműködés Programja, Budapest, 2010

Körösényi András, Tóth Csaba, Török Gábor: A magyar politikai rendszer, Digitális Tankönyvtár, 2003, letöltve: 2015. 11.15.

Méltányosság Politikaelemző Központ (2012): Köznevelés vagy közoktatás? A kormány oktatáspolitikája félide után

Memorandum az egész életen át tartó tanulásról (2000): Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel

Mód Péter (2014): Az aktív foglalkoztatási eszközök fontosabb létszámadatai 2013-ban, Nemzeti Munkaügyi Hivatal, Budapest

Munkaadók Lapja (2005), 88. szám, június 15, Hírtőzsde Holding Zrt., Budapest

Nagy Ádám, Székely Levente (2008): Az ifjúsági civil világ, Civil Szemle V

Nagy Ádám, Székely Levente (2008b): Civil ifjúság-szervezetek, Új Ifjúsági Szemle 19-20

Nagy Ádám (2014c): Ifjúságügy, in Nagy Ádám - Bodor Tamás - Domokos Tamás - Schád László, Ifjúságügy, ISZT Alapítvány, Budapest

Nagy Ádám (2014b): Ifjúságügy a rendszerváltás óta in Nagy Ádám - Bodor Tamás - Domokos Tamás - Schád László, Ifjúságügy, ISZT Alapítvány, Budapest

Nagy Ádám (2014): Ifjúsági rétegek 2012, in Másodkézből – Magyar Ifjúság 2012, ISZT Alapítvány-Kutatópont, Budapest

Nagy Ádám (2015): Összefoglaló fejezet, in Nagy Ádám (szerk.): Miből lehetne a cserebogár? Jelentés az ifjúságügyről 2014-2015, ISZT Alapítvány – Excenter – Iuvenis, Budapest

Nagy Ádám (2015b): A szabadidőpedagógia elméleti alapjai, Selye János Egyetem, Komárno

Nagy Ádám (2015c): A civil szervezetek domesztikálása, in Magyar Bálint (szerk.): A magyar polip 2, Noran Libro, Budapest

Nagy Gyula (2000): Munkanélküli-segélyezés Magyarországon a kilencvenes években, Budapesti Munkagazdaságtani füzetek, Budapest

Nagy Márta (2011): Speciális Andragógia, Szent István Egyetem, Digitális Tankönyvtár, letöltve: 2015. 12. 08.

Oktatásfejlesztési Központ (2013): „NEETs” – Nem foglalkoztatott és sem oktatásban, sem képzésben nem részesülő fiatalok Európában, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

Oross Dániel (2016): A magyar ifjúságpolitika „folyamatos megszakítottságának” története, in Ifjúságügy – szöveggyűjtemény, UISZ Alapítvány, Budapest

Polónyi István (2015): A hazai felsőoktatás-politika átalakulásai. in: Iskolakultúra, 25. évfolyam, 5-6. szám

Rajnai Judit (2013): Közoktatás-politikai irányváltások és tendenciák a rendszerváltás utáni Magyarországon. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, Budapest

Ságvári Bence (2008): Közösség, politika, közélet, Civil Ifjúsági Jelentés 2006-2007., Új Ifjúsági Szemle, 19-20.

Szabó Andrea (2015): Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon 2015., Belvedere Meridionale, 2015. Szeged, www.belvedere.meridionale.hu/letolt/Gyorsjelentes_v20150510_FINAL_WEB.pdf, letöltve: 2015.11.29.

Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.) (2005): Ifjúság 2004. Gyorsjelentés. Budapest. Mobilitás Ifjúságkutató Iroda

Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.) (2009): Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Budapest. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet

Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki, László (2001): Ifjúság 2000. Tanulmányok. Budapest. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet.

Szerzői csoport (2007): Nemzeti Jelentés a magyar Ifjúság helyzetéről az Európa Tanács Számára, Új Ifjúsági Szemle 18 http://kecskemet.hu/doc/ifjusag0_1.pdf, letöltve: 2015. november 29.

Székely Levente (szerk.) (2013): Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet, Kutatópont, Budapest

Székely Levente, Zotter Judit (szerk.) (2012): Magyar Ifjúság 2012, gyorsjelentés. Budapest. ISZT Alapítvány, Kutatópont

Tarsoly István (szerk.) (1996-1998): Magyarország a XX. században V. kötet (1996-2000) Babits Kiadó, Szekszárd

Tóbiás László (2015): Intézmények és folyamatok a magyar ifjúságügyben, in Nagy Ádám (szerk): Miből lehetne a cserebogár? Jelentés az ifjúságügyről 2014-2015, ISZT Alapítvány – Excenter – Iuvenis, Budapest

Trencsényi László, Nagy Ádám (2016): Tanórán innen, iskolán túl – a szociálpedagógiai gondolat létjogosultsága, Iskolakultúra 10. szám

Walther Andreas (2008): Ifjúságpolitikai Vizsgálat Magyarországon, Nemzetközi Jelentés, www.ifjusagimunkakonyvtara.hu/reszletes_ifjusagpolitikai_vizsgalat_magyarorszagon_55.html, letöltve: 2015.11.29